

ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

*Головченко В.І.**

КОНФЛІКТОГЕННІСТЬ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН У ЛАТИНСЬКІЙ АМЕРИЦІ: ІСТОРІЯ Й СУЧАСНІСТЬ

У статті розглядається генеза й сучасний стан міждержавних конфліктів у Латинській Америці, вплив зовнішніх чинників на їхній перебіг і перспективи формування макрорегіональної системи співробітництва.

Ключові слова: Латинська Америка, національна безпека, націоналізм, представницька демократія.

В статье рассматривается генезис и современное состояние межгосударственных конфликтов в Латинской Америке, влияние внешних факторов на их ход и перспективы формирования макрорегиональной системы сотрудничества.

Ключевые слова: Латинская Америка, национальная безопасность, национализм, представительная демократия.

The article spotlights genesis and modern state of the intergovernmental conflicts in Latin America. Special attention is paid to impact of the foreign circumstances on conflicts' evolution and perspectives of the macroregional cooperation's system formation.

Key words: Latin America, national security, nationalism, representative democracy.

Макрорегіон Латинської Америки тривалий час залишався на «периферії» світової політики, за великим рахунком його не торкнулися обидві «гарячі» світові війни й не зачепили крила війни холодної (за винятком Карибської кризи 1962 р. та Центральноамериканського конфлікту 1980-х рр.). Крім того, латиноамериканські країни не зазнали такою ж мірою, що й країни Європи, Азії чи Африки руйнівних наслідків масштабних міждержавних конфліктів. Дві найжорстокіші регіональні війни в ХІХ і ХХ ст. стосувалися однієї країни – Парагваю. В першій, проти Потрійного альянсу Аргентини, Бразилії й Уругваю, – 1864-1870 рр. країна втратила 90 % чоловічого населення й майже половину території, а у виграній Парагваєм Чакській війні з Болівією 1932-1935 рр. загинуло й пропало без вісти 91,5 тис. чол. [1].

Але водночас планетарні геополітичні зіткнення активно впливали на взаємини між латиноамериканськими країнами, супроводжуючи протягом ХІХ ст. процес конституювання незалежних держав Західної півкулі та їхніх кордонів, а в ХХ ст. породжуючи між ними численні територіальні суперечки й конфлікти та сприяючи їхньому припиненню. З настанням ХХІ ст., в умовах зростаючої глобалізації, класичні прояви конфліктоген-

* доктор політичних наук, професор кафедри країнознавства Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ності в латиноамериканських державах почали видозмінюватися під впливом чинників геоeкономіки й геокультури. Місце загальносоціальних доктрин (марксизм, лібералізм, тоталітаризм) і економічних моделей (соціалістична, десаррольїстська, неоліберальна) починають посідати цивілізаційно й культурно обумовлені політичні та соціально-економічні мегапроекти. За таких обставин назріває й модифікація комплексу міждержавних відносин у Латинській Америці, коли не можна виключати перспективи активізації старих, «заморожених» спорів і появи нових, що живляться суперечливими впливами глобалізації.

Конфліктогенний потенціал Латинської Америки доцільно розглядати в межах трьох її великих геополітичних субрегіонів – Андського, Амазонського й Ла-Платського. Протягом останніх двох століть в Андському й Амазонському субрегіонах неодноразово спалахували територіальні й інші спори, а також розгорялися міждержавні конфлікти, породжені боротьбою за контроль над узбережжям Тихого й Атлантичного океанів та природними ресурсами континентального шельфу (приміром, 2-га Тихоокеанська війна 1879-1883 рр. Чилі проти Перу й Болівії, внаслідок якої остання втратила вихід до моря), а також за доступ до судноплавних верхів'їв Амазонки (Перуансько-еквадорська війна 1941 р., що призвела до втрати Еквадором 278 тис. км² території) та вигідне розмежування вод Венесуельської затоки в Карибському морі в зв'язку з виявленням там крупних запасів нафти й ін. [2].

За винятком «чакської проблеми», остаточно вирішеної підписанням у Буенос-Айресі 27 квітня 2009 р. президентом Болівії Ево Моралесом і його парагвайським колегою Фернандо Луго договору про міждержавний кордон, який підтвердив перехід ще в 1938 р. $\frac{3}{4}$ спірної території до Парагваю (хоча нафти там так і не знайшли), та перуансько-еквадорської територіальної суперечки, наслідки якої вдалося врегулювати мирною угодою, підписаною в столиці Бразилії лише 26 жовтня 1998 р., решта конфліктів – «релікти». Серед них – спори між Колумбією і Нікарагуа через низку островів у Карибському морі й між Венесуелою та Гайаною щодо регіону останньої - Ессекібо. Болівія знову почала домагатися повернення їй виходу до Тихого океану, що був втрачений за Договором про мир і дружбу з Чилі від 20 жовтня 1904 р., а Венесуела – сваритися з Колумбією, також через прикордонні території. Але поряд із традиційними конфліктогенними чинниками останнім часом дедалі більше почав даватися взнаки так званий «лівий тренд», помножений на феномен «індіанського ренесансу» в політиці Аргентини й Бразилії, Болівії й Венесуели, Еквадору й Парагваю та ін.

Водночас у раніше найменш спокійному – Ла-Платському геополітичному ареалі з початку 1990-х рр. почала окреслюватися тенденція до згладжування колишніх суперечностей, що зі стану «заморожених» поступово переходять у розряд «віртуальних». Саме там зародилося нове явище – транскультурна цивілізаційна модифікація. Традиційно боротьба за вплив у басейні річок Парана й Ла-Плата між найбільшими державами – Бразилією й Аргентиною ускладнювалася відмінностями їхніх етнокультурних, мовних і «поведінкових» характеристик, а також присутністю в субрегіоні слабких Уругваю й Парагваю, що були об'єктами боротьби за політичний вплив. У ХІХ ст. сукупність цих чинників, на додачу до збройних конфліктів, провокувала гонку озброєнь, а в ХХ ст. аргентинсько-бразильське суперництво двічі ледь не закінчилося загальнорегіональними війнами [3]. Хронічну напруженість вдалося значною мірою зняти лише на сер. 1990-х рр. під впливом низки обставин глобального й регіонального рівня.

Головною серед них виявилася геокультурна, хоча примирення зовні виглядало так, ніби йому сприяли геоeкономічні імперативи – рішення про створення 26 березня 1991 р. в Асунсьйоні «Південноамериканського спільного ринка» - МЕРКОСУР за участю Ар-

гентини, Бразилії, Парагваю й Уругваю (17 червня 2006 р. до нього приєдналася Венесуела, а Болівія, Еквадор, Колумбія, Перу й Чилі є асоційованими членами). Але ще в 1969 р. спроба створення Ла-Платської групи в складі Аргентини, Бразилії, Болівії, Парагваю й Уругваю задля оптимальної експлуатації природних ресурсів субрегіону, створення спільних об'єктів інфраструктури й розвитку суміжних областей виявилася невдалою. Незважаючи на, здавалося б, взаємну зацікавленість сторін у використанні гідроресурсів прикордонних річок, старі протиріччя й упередження військових урядів призвели до того, що бразильсько-парагвайський проект ГЕС «Ітайпу» й аргентинської ГЕС «Корпус» розглядалися як конкуруючі. Таким чином, здійснення планів розвитку електроенергетики спричинилося до серйозного загострення міждержавних відносин.

Урядові політики й Аргентини, і Бразилії від межі ХІХ-ХХ ст. були засновані на «замкнутому» націоналізмові, сприйнятті міжнародних відносин як арени суперництва країн-сусідів. Бразильські військові під час перебування при владі в 1964-1985 рр. вважали за краще виступати в ролі найближчих союзників США, а не потенційних партнерів Аргентини, а їхні аргентинські «колеги», коли також керували республікою в 1955-1958, 1966-1973 і 1976-1982 рр., мислили в рамках не менш хибної парадигми. Аргентину вони бачили європейською країною поза географічними межами Європи (в цій країні пізньої колонізації абсолютно переважають нащадки європейських іммігрантів – 97 %), виключеною з латиноамериканського історичного й етнокультурного контексту.

Після повернення бразильських військових «до казарм» зародженню, а з часом і успішному розвитку співробітництва в рамках МЕРКОСУР сприяло, передусім, дистанціювання велетенської країни (п'яте місце в світі за площею й чисельністю населення) від США та її «поворот» до латиноамериканських близьких і далеких сусідів. Саме політика «конструктивного націоналізму», базована на уявленні про «самоцінність» Бразилії та її національних інтересів у світовому й регіональному контекстах, прирєкла країну на поновлення системи представницької демократії. А економічний ривок Бразилії напр. 1960 – на поч. 1980-х рр., коли темпи зростання ВВП були одними з найвищих у світі, сам по собі з'ясував питання про те, хто здатен грати роль лідера в латиноамериканському економічному просторі [4].

Відправною ж точкою політичного зближення двох держав стала поразка репресивної аргентинської військової хунти генерал-лейтенанта Леопольдо Гальтієрі (в сучасній Аргентині виключений зі списку президентів) у війні з Великою Британією за Фолклендські (Мальвінські) острови 2 квітня – 20 червня 1982 р. Підтримка офіційного Буенос-Айреса майже всіма (за винятком чилійського режиму Августо Піночета) латиноамериканськими державами, передусім Бразилією, й напроти - ворожість до неї, всупереч зобов'язанням за Міжамериканським договором про взаємодопомогу 1947 р., Сполучених Штатів та інших країн Заходу багаторазово посилили почуття солідарності латиноамериканців та їхній «регіональний націоналізм». Бразилія в цьому сенсі не становила винятку й почала виявляти більше інтересу до співробітництва зі своїми найближчими сусідами.

Потреби економічного розвитку й імперативи зміцнення представницької демократії в країнах Південного конусу вперше були підкріплені політико-психологічними стимулами. Бразилія почала зближуватися з Аргентиною, навіть у такій делікатній сфері як ядерна: 28 листопада 1990 р. бразильський президент Фернанду Коллор ді Меллу підписав із своїм аргентинським колегою Карлосом Саулем Менемом Декларацію Фоз-до-Ігуасу, що зобов'язувала сторони до використання ядерної енергії виключно у мирних цілях. А в 1994 р. обидві держави приєдналися до Договору про заборону ядерної зброї в Латинській Америці (Договору Тлателолко 1967 р.).

Щоправда, спроба «повернення» Аргентини на прозахідні «рейки» під час другого терміну президентства К.Менема в 1995-1999 рр. тимчасово внесла дисонанс у взаємини з Бразилією й спровокувала кризу в МЕРКОСУР [5]. Результатом структурних неоліберальних реформ за правління К.Менема стала соціально-економічна й політична криза в країні, коли протягом грудня 1999 – травня 2003 рр. змінилося шість (!) президентів, один із яких – губернатор-пероніст Адольфо Родрігеса Саа протримався при владі аж вісім (!) днів (23-30 грудня 2001 р.), але встиг оголосити найбільший дефолт у світовій історії – майже \$ 141 млрд. «Індекс бідності» в Аргентині тоді сягнув 40 %, лише протягом «чорного» 2001 р. з 37-млн. населення країни більше 730 тис. чол. перейшли з середнього класу в розряд бідняків, майже 9 % мешканців жебракувало.

На тлі цього колапсу на президентських виборах 27 квітня 2003 р. відносно більшість голосів отримав лідер створеного на базі лівого крила Хустісіалістської (пероністської) партії лівого Фронту за перемогу – Нестор Карлос Кіршнер, який серед інших пріоритетів сконцентрувався на сприянні латиноамериканській та регіональній інтеграції. Очікуваним визнанням особистих заслуг вже экс-президента й депутата Національного конгресу Н.Кіршнера на ниві поладження конфліктних ситуацій у макрореґіоні стало обрання його 4 травня 2010 р. першим генеральним секретарем Союзу південноамериканських націй (УНАСУР) на надзвичайному саміті цієї організації, що об'єднує всі 12 незалежних держав Південної Америки.

Таким чином, на поч. XXI ст. Ла-Платський субреґіон перестав бути генератором напруженості на південноамериканському політичному полі, а періодичні тертя, що виникають між його країнами (як це сталося в 2006 р., коли Уругвай без погодження з Аргентиною вирішив побудувати на спільній прикордонній річці целюлозо-паперовий комбінат, що на думку офіційного Буенос-Айреса здатен порушити екологічний баланс Ла-Плати), мають тимчасовий характер. Хоча район «потрійного кордону» між Аргентиною, Бразилією й Парагваєм на річці Ігуасу, як і раніше, залишається потенційно неспокійним – джерелом наркотрафіку, злочинності й тероризму, домінантою розвитку взаємин учасників МЕРКОСУР є не суперництво, а співпраця. А аргентинсько-чилійську напруженість щодо належності островів у протоці Біґля біля південного узбережжя Вогняної Землі допомогли зняти в 1984 р. зусилля дипломатів обох країн і посередництво Папи Римського Івана Павла II. В грудні 1998 р. між Буенос-Айресом і Сантьяго було підписано угоду про розмежування континентальних льодовиків, що цілком вичерпало конфлікт між країнами.

В сучасних доктринах та концепціях національної безпеки Аргентина й Бразилія вже не розглядають одна одну в якості потенційних супротивників, тому вже протягом 1996-2003 рр. Бразилія істотно скоротила військове угруповання на кордоні з Аргентиною, перекинувши контингенти в район слабо контрольованої Амазонії. Хоча британські ЗМІ періодично повертаються до застарілої суперечки про Фолкленди, немає підстав очікувати й поновлення спроб Аргентини вирішити її силовим шляхом (ще К.Менеми вдалося поліпшити відносини з «туманним Альбіоном», погодившись ділити прибутки від експлуатації нафтових родовищ у спірних районах у пропорції 50:50). Офіційний Буенос-Айрес вперто закликає Лондон до мирного розв'язання спору, та й не має ресурсів для іншого варіанту. Орієнтація Аргентини на співробітництво в рамках МЕРКОСУР, з одного боку, максимально скорочує можливість ухвалення нею односторонніх рішень, а з іншого – зміцнює її дипломатичні позиції, дозволяючи сподіватися на прийнятне для неї вирішення Фолклендської проблеми.

Підґрунтям нової моделі взаємин у Ла-Платському субреґіоні стали дві принципові обставини: Бразилія вийшла на позицію безспірного економічного лідера МЕРКОСУР і

УНАСУР, а Аргентина мовчки погодилася на роль «другого номера» в партнерстві з Бразилією. Причому налагодження аргентинсько-бразильського співробітництва підживлює зближення інших південноамериканських країн. Окрім зміцнення МЕРКОСУР, воно призвело до вироблення узгодженої позиції об'єднання щодо протегованого Сполученими Штатами проекту створення Панамериканської зони вільної торгівлі (ФТАА). На «саміті Америк» 5-6 листопада 2005 р. в аргентинському курорті Мар-дель-Плата вибухнули нездоланні суперечності між США і лідерами Венесуели, Бразилії та Аргентини, що звинувачували Білий Дім у створенні загрози для національних економік латиноамериканських держав. Більшість глав держав на чолі з Дж. Бушем-молодшим залишили саміт ще до завершення його роботи, задекларувавши намір поновити переговори про створення ФТАА в майбутньому (але безуспішно).

Натомість 11 травня 2005 р. Аргентина, Бразилія й Венесуела уклали в Бразилія угоду про створення єдиної енергетичної компанії «Петросур», яка передбачає партнерство між державними нафтовими компаніями цих країн щодо розвідки, видобутку, перероблення й транспортування «чорного золота», а також спільного будівництва й експлуатації нафтоналивних танкерів. Того ж року президенти Венесуели Уго Чавес і Бразилії Інасіо Лула да Сілва заклали камінь у фундамент нафтопереробного заводу Abreu e Lima в північно-східному бразильському штаті Пернамбуку, де народився Лула. Триває реалізація проекту Південного газопроводу Венесуела – Бразилія – Болівія – Аргентина, а 1 липня 2008 р. на саміті МЕРКОСУР в аргентинському провінційному центрі Сан-Мігель-де-Тукуман президент Венесуели запропонував при ціні нафти більше \$ 100 за барель переводити \$ 1 від експорту кожного бареля в регіональний сільськогосподарський фонд (Аргентина й Бразилія є провідними експортерами продовольства на світовому ринку), за рік ця сума перевищуватиме \$ 900 млн. 24 липня 2005 р. з венесуельської столиці почала віщання латиноамериканська телекомпанія «Телесур», що, на думку Уго Чавеса, мала стати потужним механізмом для надання імпульсу регіональній інтеграції. Показово, що в первісному капіталі компанії частка Венесуели становила 51 %, Аргентини – 20 %, Куби – 19 % і Уругваю – 10 %.

Проте в Андському та Амазонському геополітичних просторах продовжують існувати кілька «заморожених» вогнищ конфліктів, які поєднуються із загрозою маргіналізації латиноамериканських країн у світовій економіці й політиці, що породжена глобалізацією й розпадом біполярної системи. Ці процеси вчинили двоїстий ефект на конфліктний потенціал всього латиноамериканського макрорегіону. В умовах, коли, за визначенням аргентинської дослідниці Л.Бертоні, «простір просто зобов'язаний перетворюватися на час», геополітичні схеми XIX ст. не працюють. Нові гео економічні й геокультурні реалії, накладаючись на «реліктові» територіальні й інші суперечки, можуть призвести до непередбаченого загострення ситуації.

Прикладом може слугувати еволюція венесуельсько-колумбійських відносин в контексті латиноамериканської стратегії США. Тиск Білого дому на президента Венесуели незмінно спричиняв зворотній ефект – посилення антиамериканської риторики Уго Чавеса, демонстративне зміцнення ним зв'язків з Кубою й лівими лідерами країн Латинської Америки. Але прагнення Чавеса знайти для Венесуели «цивілізоване рішення» (символом повернення країни до цивілізаційно зумовленого особливого шляху розвитку, відкинутого в XIX ст. заради запозиченої в США моделі представницької демократії, стало ім'я Визволителя – Симона Болівара) наштовхувалося на «нерозуміння» з боку майже рівної за територією, але більш, ніж у півтора рази чисельнішою за населенням сусідньої Колумбії, що є привілейованим партнером США у регіоні й одним із найкрупніших реципієнтів американської допомоги.

Ще під час президентства Рафаеля Кальдери (1994-1998 рр.) Венесуела спільно з Колумбією орієнтувалася на пришвидшене входження в НАФТА, для чого ними разом із Мексикою в 1994 р. була створена «Група Трьох». Але з приходом до влади 2 лютого 1999 р. лідера лівої коаліції «Патріотичний полюс» Уго Чавеса країна змінила вектор своєї зовнішньої політики, розвернувшись у бік Бразилії й МЕРКОСУР. Ще один інтеграційний проект був започаткований Чавесом у Гавані 14 грудня 2004 р. підписанням угоди про відрядження до найбільш розвинутих штатів Венесуели 20 тис. кубинських медиків у якості бартерної плати за щоденні поставки на Острів Свободи 96 тис. барелів нафти. Крім того, венесуельські громадяни отримали можливість подорожувати до Куби для отримання безплатної медичної допомоги. З часом до конкурентної щодо ФТАА «Боліваріанської альтернативи для народів нашої Америки» (АЛБА) приєдналися Болівія (29 квітня 2006 р.), Нікарагуа (січень 2007 р.), Домініка (січень 2008 р.), Гондурас (вступив 25 серпня 2008 р., але після усунення від влади президента Мануеля Селайї внаслідок військового перевороту 28 червня 2009 р. новий уряд відмовився від членства в АЛБА), Еквадор, Антігуа і Барбуда та Сент-Вінсент і Гренадіни (24 червня 2009 р.).

З формальним прийняттям трьох останніх учасників до АЛБА вона була перейменована на «Боліваріанський альянс для народів нашої Америки», спостерігачами в якому виступають Гаїті, Гренада, Уругвай та Іран. 17 квітня 2009 р. глави держав-учасниць АЛБА і Еквадор підписали рамкову угоду про впровадження з 1 січня 2010 р. у торгівлю й реалізацію проектів економічного співробітництва віртуальної спільної валюти – «сукре» (іспанською – єдина система регіональних взаєморозрахунків). Перша транзакція з використанням спільної валюти відбулася вже 3 лютого 2010 р., коли Куба сплатила за поставку 360 тис. т венесуельського рису 108 тис. сукре.

Така політика Венесуели почала розглядатися урядовими колами Колумбії, де домінують центристи й правоцентристи, як загроза для регіональної безпеки. Тим паче, що венесуельсько-колумбійські взаємини ускладнені застарілим внутрішнім збройним конфліктом колумбійського уряду з ліворадикальними партизанськими рухами (найбільшими є створені в 1964 р. компартією Революційні збройні сили Колумбії (ФАРК) і студентами - Армія національного визволення) та наркомафією. В протистоянні з ультралівими і ультраправими («парамілітарес») збройними формуваннями президент Колумбії Альваро Урібе тісно співпрацював зі США, що отримали сім баз на території країни. Крім того, колумбійський уряд за підтримки Білого дому, що з 2002 р. надав йому допомоги більш, ніж на \$ 3 млрд., активізував боротьбу з наркобізнесом і досягнув чималого прогресу в реалізації програми стимулювання переходу фермерських господарств від вирощування коки на традиційну й нешкідливу сільськогосподарську продукцію.

За це колумбійська ліва опозиція звинувачувала владу у «втраті суверенітету», а та, в свою чергу, докоряла Венесуелі в наданні допомоги партизанам і притулку їхнім лідерам, а також у створенні на венесуельській прикордонній смугі партизанських таборів. Щоб пом'якшити становище, під час відвідин Колумбії в серпні 2007 р. Уго Чавес погодився виступити посередником на переговорах між місцевою владою й ФАРК стосовно звільнення десятків заручників, в обмін на що партизани вимагали звільнення з в'язниць своїх соратників. Але 26 листопада того ж року президент Венесуели раптом заявив, що заморожив відносини з Колумбією, оскільки Альваро Урібе вирішив відмовитися від посередницьких послуг Чавеса на переговорах із ФАРК. Щоправда, коли 9 січня 2008 р. повстанці без жодних попередніх умов звільнили двох заручників, яких утримували близько шести років, Альваро Урібе змушений був визнати результати роботи венесуельського президента.

Проте вже 1 березня 2008 р. колумбійська армія провела спецоперацію на суміжній території Еквадору, внаслідок якої був убитий команданте Рауль Рейес – «людина № 2» в ФАРК і ще біля двадцяти партизанів. А вже після завершення операції колумбійські військові повідомили, що виявили документи, які підтверджують зв'язки між повстанцями й еквадорським президентом – прибічником «соціалізму XXI століття» Рафаелем Корреа. Останній відреагував висилкою колумбійського посла й концентрацією військ на кордоні з велетенським північно-східним сусідом – Еквадор рівно вчетверо менший від Колумбії за площею й утричі – за населенням. Конфлікт ще більше загострився, коли до східних кордонів Колумбії підійшли відряджені Чавесом десять венесуельських батальйонів. Президент Венесуели назвав колумбійського колегу «злочинцем», «підлеглим Буша» й главою «наркоуряду», звинувативши Урібе в розпалюванні війни в регіоні.

Щоправда, кризову ситуацію вдалося владнати вже через тиждень на 21-му щорічному саміті «Групи Ріо» - постійно діючого механізму політичних консультацій для узгодження єдиних латиноамериканських позицій з ключових регіональних і міжнародних проблем за участю президентів 22-х країн-учасників. Хоча саміт, що мав розглянути питання енергетичного співробітництва, почався 7 березня 2008 р. з обміну Корреа і Урібе різкими репліками, зрештою рукостискання президентів Венесуели й Колумбії, до якого приєднався й глава Нікарагуа – Даніель Ортега, що також розірвав напередодні дипломатичні відносини з Колумбією, було показане в прямому ефірі телеканалів Латинської Америки. Чавес також оголосив про відкриття кордону й поновлення торговельно-економічних зв'язків із Колумбією (на Венесуелу в 2008 р. прийшлося 16,2 % колумбійського експорту).

Але «старі образи» у відносинах між країнами залишилися, Венесуела й Колумбія з 1941 р. не можуть поділити води Венесуельської затоки, а дні якої, як зазначалося вище, виявлена нафта. Після «нафтового шоку» 1979-1980 рр., коли напруга між двома державами сягнула небезпечного рівня, спір рішенням обох сторін був «заморожений» на невизначений час. Аналітики не виключають, що в разі переходу до «гарячої» фази з'ясування венесуельсько-колумбійських взаємин цей конфлікт може бути активізований, причому з огляду на підтримку Колумбії Сполученими Штатами вже в набагато ширшому контексті. Тим більше, що багатомільйонні закупівлі Венесуелою російської зброї, починаючи з 2005 р., навряд чи пом'якшують її образ в очах сусідів, навіть Кооперативної Республіки Гайани, де з квітня 1953 р. – ще задовго до здобуття незалежності - в політичному житті домінувала марксистська Народна прогресивна партія.

Територіальний спір між Венесуелою й Гайаною стосується лівого берега річки Ессекібо загальною площею 160 тис. км² (вся територія країни, включно з водною поверхнею, становить лише 215 тис. км²), який шляхом арбітражного рішення в 1899 р. був присуджений Британській Гвіані. Після проголошення її незалежності 26 травня 1966 р. офіційний Каракас традиційно розраховував на підтримку США, що були невдоволені антиімперіалістичною політикою гайанських урядів, які будували «кооперативний соціалізм». Щоправда, з приходом до влади Уго Чавеса політична ситуація змінилася: прагнучи встановити міцний *modus vivendi* зі східним сусідом, венесуельський президент під час візиту до Джорджтауна в лютому 2004 р. задекларував готовність безперервно забезпечувати Гайану нафтою й відсутність у нього заперечень щодо планів економічного розвитку Ессекібо.

Натомість з початку 2006 р. почала окреслюватися перспектива загострення іншого застарілого спору в Андському субрегіоні, пов'язаного із втратою Болівією виходу до Тихого океану внаслідок 2-ї Тихоокеанської війни. Після Другої світової війни офіційний Ла-Пас неодноразово наполягав як на перегляді вище згаданого Договору про мир і

дружбу з Чилі 1904 р., так і повернення Болівії виходу до моря за посередництва міжнародних організацій. У 1978 р., на пікові суперечностей із режимом Піночета в Чилі, болівійський уряд Уго Бансера навіть розірвав дипломатичні відносини з південно-західним сусідом, що не поновлені до сьогодні.

Відтоді болівійці не погоджуються з офіційною пропозицією Чилі виділити їм для господарського використання вузьку смугу землі на тихоокеанському узбережжі. А чилійська сторона, що неодноразово підтверджувалося на вищому державному рівні, ніколи не примириться з варіантом, за яким республіка виявилася б поділеною на дві частини «болівійським коридором». Та й за перуансько-чилійським договором щодо остаточного поділу пустелі Атакама, укладеним у Лімі 3 червня 1929 р. за посередництва президента США Г.Гувера (тоді регіон Такна був повернутий Перу, а провінція Аріка залишилася в складі Чилі), передача будь-яких територій Болівії на тихоокеанському узбережжі попередньо має бути схвалена перуанською стороною [7]. Не випадково прийнято говорити, що «замок» від тихоокеанської проблеми знаходиться в Сантьяго, а «ключ» - у Лімі.

Поодинокими позитивними зрушеннями в болівійсько-чилійських відносинах останніх десятиліть можна вважати набуття обома країнами статусу асоційованих членів МЕРКОСУР у 1996 р., а також розмінування полів уздовж міждержавного кордону. Тим часом, провал неоліберальних реформ «втраченого десятиліття» 1990-х рр., позначеного посиленням проникненням споживацької культури в забуті закутки Анд і шахтарські селища болівійського альтиплано (нагір'я), спричинив у країні небачену хвилю індіанського активізму («білі» становлять ледве 15 % населення Болівії). Саме урядові плани спрямувати експорт природного газу (його родовища в Болівії за обсягом є другими в Латинській Америці після Венесуели) до США і Мексики через територію, підвладну після 2-ї Тихоокеанської війни Чилі, стали приводом до масових народних виступів, унаслідок яких 17 жовтня 2003 р. змушений був достроково подати у відставку президент Гонсало Санчес де Лозада.

До виконання обов'язків глави держави тоді приступив віце-президент Карлос Дієго Меса, який зумів успішно провести референдум щодо збільшення державної частки в енергетичній сфері, проте його результати не були підтримані Конгресом. Тому навесні 2005 р. ліва опозиція зажадала збільшення податку на обіг іноземних нафтогазових компаній з 15 до 50 %, але К.Д.Меса (член Болівійської академії історії й блискучий журналіст) відповів незгодою, оскільки це суперечило міжнародним стандартам. Тоді опозиціонери звинуватили главу держави в потуранні іноземцям, які грабували країну, й вивели народ на вулиці, блокувавши ключові автомагістралі. Ліві партії на чолі з «Рухом до соціалізму» під проводом лідера селян-кокалеро, індіанця-аймара Ево Моралеса й Об'єднання болівійських індіанців заявили, що самого лише збільшення податків замало, зажадавши повної націоналізації всієї сфери газовидобутку.

Коли на початку червня почалися збройні сутички між демонстрантами й поліцією, а в Ла-Пасі десятки тисяч шахтарів і селян, як і під час революції 1952 р., спробували взяти штурмом резиденцію президента, Меса подав у відставку, заявивши, що країна на порозі громадянської війни. Вже в першому турі дострокових президентських виборів 18 грудня 2005 р. переміг (53,7 % голосів) Е.Моралес, що став найяскравішим уособленням «індіанського ренесансу». Він виступав з відверто антиамериканських позицій і солідаризувався на міжнародній арені з режимами Фіделя Кастро та Уго Чавеса, а у випадку перемоги обіцяв націоналізувати нафтогазову галузь (до кінця осені 2006 р. цей процес завершився) і добитися для Болівії повернення «виходу до моря».

Щоправда, генеральний секретар Організації Американських Держав (ОАД) – чилієць Хосе Мігель Інсульса наголосив, ніби ця організація не має права виступати посе-

редником у спорі, якщо з цим незгодна одна зі сторін, адже офіційний Сантьяго категорично заперечує можливість перегляду болівійсько-чилійського договору 1904 р. І все ж Е.Моралес продовжує апелювати «до народів» Чилі й Латинської Америки загалом, закликаючи їх «допомогти» Болівії у вирішенні «територіального спору». Причому, попри відсутність дипломатичних відносин між двома країнами, президент Чилі Рікардо Лагос був запрошений на інавгурацію Е.Моралеса 22 січня 2006 р., а через два місяці й сам болівійський президент побував у Сантьяго на інавгурації першої жінки-президента Чилі Мішель Бачелет.

Таким чином, у даному випадкові є територіальна суперечка, але відсутні ознаки міждержавного конфлікту, оскільки важко уявити, щоб Болівії, тісно залученій до схем міждержавного співробітництва, було би вигідно йти на загострення відносин із Чилі й Перу. Отже, головним чинником, який працює на користь зближення держав у рамках південноамериканського «геополітичного кільця» (Каракас – Бразилія – Буенос-Айрес – Сантьяго – Ла-Пас – Ліма – Кіто – Богота), є гарантування енергетичної безпеки. Співпраця латиноамериканських держав у форматах МЕРКОСУР і «Боліваріанського альянсу для народів нашої Америки» в енергетичній сфері посідатиме, на думку фахівців, дедалі вагомніше місце в глобальній економіці й політиці. Адже на Латинську Америку припадає 20 % світових запасів нафти, при тому, що геологорозвідувальними експедиціями обстежено ледве чверть території макрорегіону.

Крім того, латиноамериканські держави неймовірно багаті такими поновлюваними джерелами енергії, що можуть стати в нагоді найближчими десятиріччями, як гідроресурси (лише Амазонка, найдовша (за даними Бразильського національного аерокосмічного агентства – 6992,06 км) і найбільш повноводна річка на планеті щороку виносить в океан біля 7 тис. куб. км води - 17 % стоку всіх річок Землі), енергія Сонця й припливів, енергія вітру й біомаса екваторіальних та тропічних лісів – «легень планети». Все це, з огляду на передбачуваний дефіцит прісної води, кисню й енергоресурсів на середину поточного століття, робить Латинську Америку геоеконімічно значимим гравцем у глобальному вимірі.

Але нерівномірність розподілу енергетичних і мінерально-сировинних ресурсів у масштабах континенту робить окремі латиноамериканські країни беззахисними перед гострими енергетичними кризами, ударів яких за постбіполярної доби довелося зазнати Аргентині, Бразилії й Чилі. Натомість розвиток енергетичної інфраструктури у вигляді будівництва газо- й нафтопроводів, нових ліній електропередач та ін. може стати таким двигуном нового етапу інтеграційної взаємодії країн континенту, що здатен створити виключно сприятливі умови для їхнього розвитку. Зміцнення «геополітичного кільця» енергетичним (лінія електропередач Панама – Колумбія – Еквадор – Перу – Чилі, нафтопроводи Венесуела – Бразилія – Аргентина й Венесуела – Болівія – Парагвай – Уругвай, газопровід Перу – Чилі та ін.) і триваючі зусилля латиноамериканських країн з розвитку континентальної інфраструктури зв'язку між усіма її ареалами можна розглядати як визначальний чинник стабілізації внутрішньорегіональних відносин. Його дія здатна виключити можливість загострення територіальних та інших суперечок, а появу таких схем слід розглядати як передумову вироблення з часом нестандартних рішень застарілих спорів.

Раніше – за доби холодної війни - США недооцінювали геополітичне мислення латиноамериканських еліт, але країни макрорегіону постійно пам'ятали про ймовірність силового впливу на них з боку Білого дому. До того ж періодично траплялися проміжки «відсутності» США в латиноамериканських справах у зв'язку з активним залученням офі-

ційного Вашингтона у військово-політичних подіях за межами Західної півкулі – під час Корейської війни 1950-1953 рр., В'єтнамської війни 1964-1973 рр., Війни у Перській затоці 1990-1991 рр. Тоді, як правило, й піднімалися хвилі латиноамериканського націоналізму, що в кінцевому підсумку призводили до зміцнення регіональної солідарності. Очевидна військово-політична й економічна слабкість латиноамериканських держав перед лицем Білого дому змушувала їх інтенсивніше шукати нові форми співробітництва.

Трагічні події 11 вересня 2001 р. й «антитерористичні» операції в Афганістані та Іраку, зростання напруженості навколо КНДР та Ірану змусили Білий дім фактично поховати ідею ФТАА. На цьому тлі США перейшли до «висмикування» з латиноамериканських проєктів однієї країни за іншою з метою підписання двосторонніх угод про зону вільної торгівлі (Чилі, Перу, Колумбія, в перспективі – держави Центральної Америки). Але це на-вряд чи здатне зруйнувати плани зміцнення латиноамериканського співробітництва, більше того, наміри Вашингтона розширити межі застосування «стратегії висмикування» може спровокувати радикалізацію антиамериканських настроїв і «виштовхнути» країни Латинської Америки на нові горизонти співробітництва між собою.

Певним сигналом у цьому сенсі став 23-й саміт «Групи Ріо» в мексиканському Канкуні 22-23 лютого 2010 р. Оскільки ОАД протягом більш, ніж шести десятиліть її формального існування (з сер. 1970-х рр. створена задля просування геополітичних інтересів США організація, за визнанням самих же латиноамериканців, перетворилася на «живий труп») цілком себе вичерпала, зокрема, виявилася не в змозі врегулювати внутрішньополітичну кризу в Гондурасі, президенти Мексики – Феліпе Кальдерон і Бразилії – Лула да Силва ініціювали підписання главами 32-х латиноамериканських держав (за винятком президента Гондурасу – Порфіріо Лобо) декларації про створення Співтовариства держав Латинської Америки й Карибського басейну (CELAC). До нього не будуть запрошені США й Канада, а реальні обриси Співтовариство, що покликане «поглибити політичну, економічну, соціальну й культурну інтеграцію регіону», включно зі створенням нової фінансової архітектури на регіональному й субрегіональному рівнях, має набути на подальших зустрічах на вищому рівні в Каракасі (2011 р.) й Сантьяго (2012 р.).

Література

1. Dannin M. Hanratty and Sandra W. Meditz, editors. Paraguay: A Country Study. Washington: GPO for the Library of Congress, 1988 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://countrystudies.us/paraguay/>
2. Див.: Старостина. Е.А. Приграничные споры: причины возникновения, пути разрешения // Латинская Америка. - 2005. - № 10. - С. 25-30.
3. Bandeira M., Alberto L. Argentina, Brasil y Estados Unidos. De la Triple Alianza al MERCOSUR. - Buenos Aires: Norma Editorial, 2004. - Cap. IV-VIII.
4. Alberto Carvalho da Silva, Carlos Afonso Malferrari. Brazil: Dilemmas and Challenges. - Universidade de São Paulo, 2002. - P. 100.
5. Интеграция в Западном полушарии на пороге XXI века. - М.: ИЛА РАН, 1999.
6. Bertoni L. Nuevos actores y un antiguo ideal. America Latina y un mundo hacia el continentalismo. FIEALC. XII Congreso. - Roma, 2005.
7. Dennis W.J. Tacna and Arica, an account of the Chile – Peru boundary dispute and the arbitrations by the United States. – New Haven: Yale University Press, 1967